

Vzdělávání a profesní rozvoj učitelů v teoretické a výzkumné reflexi

VLADIMÍRA SPILKOVÁ, TOMÁŠ JANÍK

Cílem předkládaného monotematického čísla bylo poskytnout prostor pro teoretickou a výzkumnou reflexi vývoje v přípravém i dalším vzdělávání učitelů v posledních letech. Kvalita vzdělávání učitelů a podpora jejich celoživotního profesního rozvoje se dostaly celosvětově do centra pozornosti pedagogické teorie, výzkumu a zejména vzdělávací politiky. U nás je řešení těchto otázek vzdělávací politikou a decizní sférou dlouhodobě opomíjeno a v současné době je zdůrazňován takový nárůst problémů, že se hovoří o prohlubující se krizi učitelské profese.

V posledních letech se objevily náročné výzvy – zejména problém nekvalifikovaných učitelů, nezájem mladých lidí o studium učitelství, kvalita vzdělávání učitelů s ohledem na potřeby školského terénu a na měnící se pojetí školního vzdělávání, stárnutí učitelských sborů, odchody z profese. Další faktory, které komplikují úsilí o zkvalitňování učitelského vzdělávání, jsou spojeny zejména s neexistencí obsahových standardů pro učitelskou profesi, s absencí systémové podpory profesního rozvoje učitelů v praxi, s nedostatečnou podporou začínajících učitelů, s nucenou strukturací studijních programů učitelství, s dlouhodobým podfinancováním studijních programů, v jehož důsledku je ohrožena kvalitní realizace studia, s nedostatečnou rozvinutostí některých oborových didaktik, které by měly být pilířem studia, aj.

Šedem studií (dvě přehledové, pět výzkumných) přináší analýzu přístupů české vzdělávací politiky ve vztahu k učitelství a učitelskému vzdělávání (text V. Spilkové), seznamuje v návaznosti na mezinárodní šetření TALIS 2013 s výsledky výzkumu

učitelů zaměřeného na využívání aktivit podporujících jejich profesní rozvoj (text S. Michka), podává přehled zahraničních studií a výzkumů k fenoménu odchodu učitelů z profese – *drop-out* (text M. Píšové a S. Hanušové), referuje o výsledcích empirických výzkumů, které ověřují vybrané inovativní koncepce a formy podpory profesního rozvoje učitelů z praxe (texty K. Šedové, N. Vondrové a kol., E. Minaříkové a kol.) i v oblasti vzdělávání budoucích učitelů (text Z. Syslové).

Přehledová studie V. Spilkové je věnována kritické reflexi vývoje přístupů české vzdělávací politiky k učitelské profesi, k pojetí kvality jejího vykonávání a k podpoře učitelského vzdělávání a celoživotního profesního rozvoje učitelů. Jsou analyzovány relevantní dokumenty vzdělávací politiky, legislativní návrhy i významné zásahy decizní sféry v této oblasti v posledních 25 letech se zvláštním zřetelem k jejich vlivu na profesionalizaci, event. deprofesionalizaci učitelství. Zvláštní pozornost je věnována mezníkům ve vývoji, hledání jejich smyslu, konsekvencí a rizik, která představují pro budoucnost.

Jednomu z témat v českém pedagogickém kontextu neprávem opomíjených a vzdělávací politikou neřešených – odchodu učitelů z profese – je věnována přehledová studie M. Píšové a S. Hanušové. Na základě analýzy relevantních zahraničních studií se autorky zaměřují na tento fenomén u začínajících učitelů v různých kulturních rámcích s důrazem na objasňování faktorů, které ho způsobují, a to zejména na tzv. objektivní determinanty profesní dráhy v učitelství. Objektivní, kontextové faktory souvisejí s vytvářením podmínek pro vykonávání profese, významně tedy přesahují do oblasti vzdělávací politiky a decizní sféry.

Ilustraci jednoho ze současných problémů učitelské profese přináší výzkumná studie S. Michka. Pojednává o využití aktivit podporujících profesní rozvoj a vnímání jejich překážek učiteli. Ukazuje se, že mezi učiteli základních a středních škol existují rozdíly v preferenci těchto aktivit v závislosti na typu školy, kde působí, genderu učitelů a délce pedagogické praxe. Jako nejvýznamnější překážku uváděli učitelé kolizi aktivit profesního rozvoje se svým rozvrhem.

Výzkumné studie K. Šedové, N. Vondrové a kol., E. Minaříkové a kol. a Z. Syslové zkoumají z různých úhlů pohledu reflexi a sebereflexi jako nástroj profesního učení u učitelů a studentů učitelství. Přesvědčení o významu reflexe v učitelském vzdělávání je v akademické komunitě široce sdíleno. Reflexe je chápána jako most, který propojuje svět teorie a výzkumu se světem reálné praxe, učitelovy profesní znalosti s jeho jednáním. Bohatá odborná literatura se věnuje převážně teoretickým principům a zdůvodňování důležitosti reflexe, méně však empirickému zkoumání reflektivních postupů používaných ve vzdělávacích programech včetně posouzení jejich vlivu na profesní rozvoj učitelů. Dalším spojovacím aspektem uvedených studií je zkoumání možností využití videozáznamů v procesech individuální či skupinové reflexe vlastní výuky a při rozvíjení profesního vidění (*professional vision*), schopnosti všimnout si (*ability to notice*).

Autoři na základě získaných dat také upozorňují na důležitost spolupráce učitelů při zkvalitňování výuky, na význam sdílení zkušeností z vlastní praxe v rámci profesní komunity. Podpora utváření profesního společenství, společenství praxe, je významným prostředkem k profesionalizaci učitelů. Skupinová reflexe je klíčovým nástrojem nejen k individuálnímu profesnímu rozvoji učitele, ale také pro utváření odborné komunity a společného profesního jazyka. Pojetí, kdy učitel není chápán, rozvíjen, vzděláván a zkoumán jako jednotlivec, mimo rámec profesní komunity a jejího odborného diskurzu, považujeme za velmi progresivní.

Při pohledu napříč texty je patrné, že komunita vzdělavatelů učitelů, do které patří autoři studií, řeší nejen výzvy teoretické povahy, ale i jejich průrět do roviny politického rozhodování. Nejvýrazněji jsou nicméně zastoupeny koncepční a realizační aktivity této komunity – tzn. promýšlejí, navrhují, realizují, výzkumně ověřují, přehodnocují (se) konkrétní přístupy a prostředky přípravného i dalšího vzdělávání učitelů a podpory profesního rozvoje.

Ve všech textech zařazených v tomto monotematickém čísle lze sledovat, jak fragilní otázky profesionality, professionalism a profesnosti v současné době jsou a jak se v odborných diskusích, při reflexích (např. v profesních videoklubech, v rámci setkání při lesson study, v reflektivních rozhovorech mezi učiteli a jejich vzdělavateli) a v diskurzu vzdělávací politiky složitě vyjednává, co to profesionalita učitelů a potažmo kvalita (ve) vzdělávání je, čím se vyznačuje a jak jí co neúčinněji dosahovat.